

TETÂİ

(التتائي)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed
b. İbrâhîm b. Halîl
el-Ensârî el-Hazrecî et-Tetâî
(ö. 942/1535)

Mâlikî fakihî.

Mısır'ın Menûfiye beldesine bağlı Tetâ köyünde 855 (1451) yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Ensârî ve Hazrecî nisbelerinden soyunun Hazrec kabilesine dayandığı anlaşılmaktadır. Nüreddin Ali b. Abdullah es-Senhûrî, Dâvûd b. Ali el-Kaltâvî, Ahmed b. Yûnus el-Kosantînî, Zeke-riyyâ el-Ensârî, Sibtu'l-Mardîni, Şerefeddin Yahyâ el-Mağribî el-Ulemî, Burhâneddin İbrâhîm b. Muhammed el-Lekânî gibi âlimlerden ders aldı. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Fîşî, Abdurrahîm b. Abdurrahman el-Abbâsî, Abdülkâdir el-Baklî ve Muhammed b. Abdülkerîm ed-Demîrî anılır. İbn İyâs, Tetâî'nin 913 (1508) yılı hac kafilesinde mahmil kadısı olarak görev yaptığını belirtir (*Bedâ'ü'z-zühûr*, IV, 128). Yine onun kaydettiğine göre Sultan Kansu Gavri'nin Mercidâbık seferinde yanına aldığı dört mezhebin kâdilkudâtı savaş sırasında Osmanlılar'a esir düştü. Kansu Gavri'nin de bu savaşta ölmesi üzerine tahta geçen Tomanbay yerlerine başkalarını tayin etti. Mâlikî kâdilkudâtı Muhyiddin Yahyâ İbnü'd-Demîrî'nin yerine de Tetâî getirildi. Ardından Kahire'ye giren Yavuz Sultan Selim esir alınan kadıları görevlerine iade edince (*a.g.e.*, V, 41, 92, 117, 128, 147, 165) Tetâî'nin kadılığı da sona ermiş oldu. Onun Ramazan-Zilhicce 922 (Ekim-Aralık 1516) tarihleri arasında bu vazifede bulunduğu dair Demîrî'nin verdiği bilgi (*Kuḍâtü Mısr*, s. 268) İbn İyâs'ın mâlûmatına göre yanlış olmalıdır.

Tetâî daha sonra eser yazmak ve öğrenci yetiştirmekle meşgul oldu. Zühd ve takvâ sahibi bir kişiydi. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, Tetâî'nin Şeyhûniyye Medresesi'nde kaldığını, zamanını ilim ve zikirle geçirdiğini, yanına her vardığında onu ibadetle meşgul gördüğünü, dönemin yöneticilerinden asla ikram kabul etmediğini yazar. Çağdaşı İbnü'l-Hımsî'nin (ö. 934/1528) nakline göre Tetâî bir ara Trablus kadılığı yaptı. Ardından Dimaşk'a gitti, burada yaşadığı bazı problemler yüzünden hapse atılınca rahatsızlığı sebebiyle Bîmâristân-ı Nûrî'ye kaldırıldı ve ölümüne kadar bu hastahane de yattı. İbnü'l-Hımsî, Tetâî'nin 2 Rebîülâhîr 930 (8 Şubat 1524)

tarihinde vefat ettiğini yazar, Gazzî de bu bilgiyi ondan aynen nakleder (*el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 94). Bedreddin el-Karâfî ve Karâfî'den naklen Ahmed Bâbâ et-Tinbükî ile Demîrî 940 (1533-34) yılından sonraki bir tarihte, İbnü'l-Kâdî ise 942'de (1535) öldüğünü belirtir. Gazzî, bir başka yerde muhtemelen Tetâî ile karıştırdığı yahut nisbesini yanlış yazdığı Muhammed b. İbrâhîm eş-Şinâî/eş-Şinâvî'nin 937'de (1531) hayatta olduğunu söyler (*a.g.e.*, II, 20-21); İbnü'l-İmâd da buna dayanarak Tetâî'nin bu yıl dolaylarında vefat ettiğini kaydeder. Kaynaklarda fakih, usulcü, dilci, allâme, imam gibi unvanlarla anılan Tetâî birçok bilim dalında vukuf sahibiydi. Özellikle ferâiz ve matematikte mahirdi. İtikadda Eş'arî olup mezhep fikhında Halîl b. İshak'ın *el-Muhtaşar*'ına güvenir, çalışmalarında delil olarak daha çok hadislere dayanırdı. Kendisinden sonra gelen Mâlikîler onun eserlerini temel kaynaklar arasında değerlendirmiş, önceki fukahanın görüşlerini tesbitte bunlara başvurup istidlâllerinden faydalanmıştır.

Eserleri. 1. *Tenvîrül-makâle fi (bi-) ḥalli elfâzi'r-Risâle*. İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *er-Risâle* adlı meşhur eserinin şerhi olup (I-III, nşr. Muhammed Âyiş Abdülâl Şübeyr, Kahire 1409/1988) eserin şerhleri arasında önemli bir yere sahiptir. *Tenvîrül-makâle* üzerine Nüreddin el-Üchûrî bir hâşiye yazmıştır (*Vezzân el-Mescidü'l-A'zam Ktp.*, nr. 1044, 1169). 2. *Ḥiṭâṭü's-sedâd ve'r-rüşd bi-şerhi nazmi Muḳaddimetü İbn Rüşd (Şerhu Muḳaddimetü İbn Rüşd)*. İbn Rüşd el-Cedd'in dört temel ibadete dair muhtasar eseri *Muḳaddime fi'l-ferâ'iz*'in Abdurrahman b. Ali er-Rakî es-Senûsî tarafından nazma çekilmiş şeklinin şerhidir (Ahmed Meyyâre'nin *ed-Dürrü's-şemin* adlı eserinin kenarında, Kahire 1305, 1373/1954; nşr. Abdullah el-Minşâvî, *ed-Dürrü's-şemin*'in sonunda, Kahire 1429/2008; nşr. Hâlid Hasan Câd, Kahire 2013). Ancak eserin son konusu olan kurban bahsinin alt başlıklarından "Bâbü'z-Zekât"ı Tetâî şerhedemediğinden Minşâvî bu kısmı Muhammed b. Muhammed el-Medyûnî şerhinden alıp esere eklemiştir. 3. *Fethu'l-celil fi şerhi Muhtaşari Halil (Fethu'l-celil fi ḥalli cevâhiri dureri elfâzi's-Şeyh Halil)*. Halîl b. İshak el-Cündî'nin Mâlikî fikhına dair *el-Muhtaşar*'ının zengin muhtevalı bir şerhidir (Dârü'l-kütübî'n-Nâsiriyye, nr. 739, 1010, 1167, 1410, 1411, 1415). Ahmed Bâbâ et-Tinbükî'nin Mâlikî mezhebinin görüşlerini nakil, takrir ve tetkik bakımından yanlışlar içermesi se-

bebiyle babası ve hocası Bağyu' bu şerhi eleştirdiğini belirtir (*Neylül-ibtibâc*, s. 588, 603). *Fethu'l-Celil* üzerine Bağyu' lakaplı Muhammed b. Mahmûd el-Venkerî ile Mustafa b. Abdullah er-Remâsî el-Cezâirî birer hâşiye yazmış olup Remâsî'nin eseriyle ilgili de çeşitli hâşiyeler kaleme almıştır (Muhammed el-Alemî, s. 153-154). 4. *Cevâhirü'd-dürr fi ḥalli elfâzi'l-Muhtaşar*. Yine Cündî'nin *el-Muhtaşar*'ının kısa bir şerhidir (nşr. Nûrî Hasan Hâmid el-Misillâtî, Beyrut 2014) ve diğer büyük şerh gibi bu eser de eleştirilmiştir (*a.g.e.*, s. 153). 5. *Şerhu Muhtaşari İbni'l-Hâcib el-Ferî (Şerhu Câmî'i'l-ümmehât)*. İbnü'l-Hâcib'in Mâlikî fikhının önemli metinlerinden olan eserinin şerhidir (yazmaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, V, 123). 6. *Fethu'l-bedî'i'l-vehhâb şerhu't-Tefrî' li'bni'l-Cellâb*. İbnü'l-Cellâb'ın Mâlikî fikhıyla ilgili ilk muhtasar metinlerinden biri kabul edilen eserinin şerhidir (yazması için bk. *a.g.e.*, VII, 217). 7. *Şerhu'z-Zekâkiyye*. Mâlikî fakihî Ali b. Kâsım ez-Zekkâk'ın İslâm muhakeme usulü hakkındaki manzum eserinin şerhidir (el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. genel 95231 / özel 3208). 8. *Şerhu Ferâ'izi Muhtaşari Halil* (yazma nüshaları için bk. *a.g.e.*, V, 310). 9. *el-Behcetü's-seniyye fi ḥalli'l-işârâti's-sünniyye*. İbn Ferah el-İşbîlî'nin hadis terimleriyle ilgili manzum eserinin şerhidir (Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkî, nr. 877; dijital kopya, Ümmülkurâ Üniversitesi Ktp., nr. 1882/1). 10. *ed-Dürrretü'l-behiyye fi ḥalli elfâzi'l-Ḳurtubiyye*. İbn Sa'dûn el-Kurtubî'nin çocuklar için yazdığı manzum Mâlikî ilmi-halinin (*Urcuzetü'l-vildân/el-Muḳaddimetü'l-Ḳurtubiyye*) şerhidir (yazması için bk. Brockelmann, I, 551; *el-Fihrisü's-şâmil*, V, 161-162). Müellifin kaynaklarda anılan diğer bazı eserleri de şunlardır: *Şerhu'l-İrşâd* (İbn Asker diye tanınan Şehâbeddin Abdurrahman b. Muhammed el-Bağdâdî'nin Mâlikî fikhına dair *İrşâdü's-sâlik* adlı eserinin şerhidir), *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Maḥallî 'alâ Cem'i'l-cevâmi'*, *Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî*, *Hâşiye 'ale't-Tedrib li'l-Cezîrî*, *es-Selsebilü'l-fâ'iz fi 'ilmi'l-ferâ'iz*, *Şerhu's-Şâmil*.

BİBLİYOGRAFYA :

Tetâî, *Tenvîrül-makâle fi ḥalli elfâzi'r-Risâle* (nşr. M. Âyiş Abdülâl Şübeyr, Beyrut 1409/1988, İbn Deyyâb'ın mukaddimesi, I, 31-34; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 5-30; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'* (nşr. Hüseyin b. Sâlim ed-Dehmânî), Beyrut 1408/1987, neşreden giriş, I, 241; İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-zühûr*, IV, 128; V, 41, 92, 117, 128, 147, 165; Şehâbeddin İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zamân ve vefeyâtü's-şâyüḫ ve'l-akrân* (nşr. Ömer

Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1419/1999, III, 61-62; Şarâni, *eṭ-Ṭabakâtü's-suğrâ* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1410/1990, s. 70-71; Bedreddin el-Karâfi, *Tevşihu'd-Dibâc* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1425/2004, s. 171; İbnü'l-Kâdi, *Dürretü'l-ḥicâl*, II, 162; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibihâc* (nşr. Abdülhamid Abdullah el-Herâme), Trablus 1989, s. 588, 603; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire* (nşr. Halil el-Mansûr), Beyrut 1418/1997, I, 94; II, 20-21; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1628; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaüt), X, 314; Demîrî, *Ḳudâtü Mişr* (nşr. Abdürrâzık Abdürrâzık İlsâ – Yûsuf Mustafa el-Mahmûdî), Kahire 2000, s. 266-270, 271; Brockelmann, *GAL*, I, 551; *İzâhu'l-meknûn*, I, 201, 334, 431; II, 449; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 236; Sezgin, *GAS*, II, 435; Abdülhay el-Kettâni, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 216, 263; II, 783, 784; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 302; *el-Fihrisü's-sâmil: el-Fıkh ve usûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1422-23/2001-2002, V, 123, 161-162, 310; VII, 217; Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâliki Ekolü* (doktora tezi, 2004), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 89; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fi ṭabakâti'l-Mâlikiyye* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1428/2007, II, 132; Muhammed el-Alemi, *ed-Delîlüt-târiḥi li-mu'elleftü'l-mezhebi'l-Mâliki*, Rabat 1433/2012, s. 127, 133, 137, 138, 153-154, 177, 236, 346, 427; Münîr b. Muhtâr et-Tellîf, “et-Tetâî, Ebû Şemsüddîn Muhammed b. İbrâhîm”, *Mv.AU*, IV, 391-395.

MURAT ŞİMŞEK

TEVERRUK

(التورق)

Nakit para elde etmek amacıyla bir malı vadeli satın alıp daha düşük peşin bir bedel karşılığında satıcıdan başkasına satma işlemi için kullanılan terim.

Sözlükte “basılı dirhemler” (gümüş para) anlamındaki **verik** kelimesinden türeyen **teverruk** önceleri sadece gümüş para talebini ifade ederken daha sonra altın ve kâğıt para talebini de içerir hale gelmiştir (Abdullah b. Süleyman el-Menî, sy. 72 [1425/2004], s. 353). Fıkhî terimi olarak nakit para elde etmek için bir malı vade ile alıp bunu satıcıdan bir başkasına alış fiyatından daha düşük peşin bir fiyata satmayı ifade eder (*el-Me'âyirü's-şer'iyye*, s. 412; *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhî'l-İslâmiyyi'd-düveli*, XIX/3 [2013], s. 873; *Ḳarârât ve tavşiyâtü*, s. 580). Teverrukta müşterinin amacı maldan faydalanmak değil onu satarak nakit para elde etmektir. Akdî ilişki açısından üç taraflı bir işlem olan teverrukta taraflar teverruku talep eden kişi ile (ilk müşteri ve ikinci satıcı, müteverrik/müstevrik), ilk satıcı ve ikinci müşteridir.

Hanbelî kaynaklarında bir terim olarak geçen teverruk diğer mezheplerde “bey'u'l-İne” kapsamında değerlendirilir

(Buhûtî, III, 186; Mustafa es-Süyûtî, III, 62; Abdullah b. Süleyman el-Menî, sy. 72 [2004], s. 354; *Mv.F*, XIV, 147). Meselâ İbn Âbidîn, bey'u'l-İnenin farklı anlamlarda kullanıldığına değindikten sonra iki örnek verir. Birinci örneğe göre kendisinden borç para isteyen birine borç vermek istemeyen kimsede şöyle der: “Çarşıda 10 liraya satabileceğin bu elbiseyi ben sana 12 liraya satayım.” O kişi de elbiseyi vadeli olarak 12 liraya satın alıp peşin 10 liraya satar, böylece değerine vadeli 12 lira borçlanmış olur. Bir de bunun üç taraflısı vardır. Bu örnekte üçüncü bir kişi malı 10 liraya alarak ilk satıcıya aynı fiyattan satar. Böylece paraya ihtiyacı olan kişi elbiseyi satan kişiye 12 lira borçlanmış olur (*Reddül-muhtâr*, XV, 567-572). İşlem bu haliyle, bazı şartlara riayet edildiği takdirde ve teverruk konusu malın ilk akdi yapılarla ilgisi bulunmayan bir şahsa satılması durumunda bir kısım araştırmacılar tarafından câiz görülmektedir (*Mecelletü Mecma'i'l-fıkhî'l-İslâmiyyi'd-düveli*, XIX/3, s. 873). Zira bu durumda taraflar arasında önceden bir anlaşma yokken birbirinden ayrı iki akid söz konusu olmaktadır. Bu sebeple teverruk talebinde bulunanın niyeti gizli olup bunu ilk satıcı ve ikinci müşterinin bilmemesi gerekir. Kaynakların bir kısmında bu tür için “munzabıt teverruk” ifadesi kullanılmaktadır (klasik teverrukun hükmüne dair farklı görüşler için bk. İbn Âbidîn, XV, 568-572; Ali Muhyiddin Ali Karadâğî, s. 26-44; Münzir Kahf – İmâd Bere-kât, s. 1220-1224).

Teverruk son yıllarda faizsiz bankacılık kapsamında ele alınan, bazı kurumlarca uygulanan ve çokça da eleştirilen bir işlem olarak gündeme gelmektedir. Banka teverruku veya munazzam teverruk adı verilen uygulamalar şu şekilde gerçekleşmektedir: Paraya ihtiyacı olan kişi satıcıya (banka) başvurur; gerçekleşecek işlemler üzerine bağlayıcı bir vadele anlaşma yapıldıktan sonra banka, teverruk talebinde bulunan kişinin nakit para elde etmesi için malı alır, müteverrika vadeli olarak satar ve onun vekili sıfatıyla ikinci bir müşteriye malı peşin satıp teslim eder, aldığı parayı da müteverrika verir, müteverrik da ürünün bedelini taksitle bankaya öder. Bu işlem genellikle uluslar arası piyasalardan demir, bakır, buğday, ham petrol gibi ürünlerin alınması sırasında birkaç dakika içinde gerçekleşir. Söz konusu işlemde amaç mal elde etmek değil bankayı vekil kılarak malı bir başkasına satmaktır. Bir de ters teverruk (et-teverruku'l-aksî) terimi

vardır ki bu da anılan işlemde müteverrikın kurum ve finansörün müşteri olduğu şekildedir. Şöyle ki banka müşterisi, belirli bir malı satın alması için bankaya belli bir meblağ para yatırır, banka onun adına bu malı satın aldıktan sonra üzerinde anlaş-tıkları bir kâr ile yine onun vekili sıfatıyla vadeli olarak kendisine (banka) satar. Böylece banka müşterisi belirlenen vadenin sonunda hem yatırdığı parayı hem kârı almış olur. Bu teverruk türü mevduat sahibinin parasını belli bir vade ile faizsiz, fakat risk ve getiri garantili olarak bankaya yatırmasını temin için uygulanan bir yöntemdir (*a.g.e.*, s. 1224-1229; *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhî'l-İslâmiyyi'd-düveli*, XIX/3 [2013], s. 874; *Ḳarârât ve tavşiyâtü*, s. 581).

Günümüzde uygulanan teverrukun hükmü konusunda bazı araştırmacılar alışverişin helâl, faizin haram olduğuna dair genel ilke (el-Bakara 2/275), Hayber hurmaları hadisi (*el-Muvaṭṭa'*, “Büyü”, 20, 21; Buhârî, “Büyü”, 89, “Vekâlet”, 3; Müslim, “Müsâkât”, 95), malın aynı kişiye satılmaması sebebiyle bey'u'l-İne olmadığı ve bu işleme insanların ihtiyacının bulunması gibi delillere dayanarak cevaz verseler de ulemânın büyük çoğunluğu işlemin câiz olmadığı görüşündedir. Mezhep kaynaklarında bey'u'l-İne tartışmaları dışında bu şekilde teverrukun cevazına dair ibarenin yer almadığı, “el-umûr bi-makâsidihâ” kaidesi, bir satış içinde iki satış yasağı ile satım akdinin ve şartın beraber bulunmaması gerektiği (çünkü banka malı satacağını kendisine şart koşmasa müteverrik bu akdi kabul etmeyecektir) ve bey'u'l-İne niyetinin açık olması bu işlemi câiz görmeyenlerin temel dayanaklarını teşkil etmektedir. Ayrıca bankanın mal satın almaya veya piyasaya girmeye ihtiyacının bulunmadığı, malın ne olduğunun ve niteliğinin bile çoğu zaman bilinmediği, bütün bunlara ribâyî gizlemek amacıyla başvurulduğu ve ihtiyaçların karşılanması için başka yöntemlerin de bulunduğu teverruku câiz görmeyenlerin kanaatlerini desteklemek için kullandıkları delillerdir (Münzir Kahf – İmâd Bere-kât, s. 1224, 1230-1249; Ali Muhyiddin Ali Karadâğî, s. 238-240).

Pek çok ilmi toplantıda ele alınan teverruk işlemiyle ilgili genel kanaatin ikinci görüş doğrultusunda olduğu söylenebilir. Konu 1998'de Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî toplantısında ele alınmış (karar nr. XV/5) ve neticede bankanın mülkiyetindeki bir malın müşteriye gerçekten satılması, malın bankaya doğrudan veya bir aracı vasıtasıyla daha düşük bir fiyata tekrar